

Dansk, tysk eller fransk kultur?

Struwe, Lars Bangert

Publication date:
2004

Document version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Struwe, L. B. (2004). *Dansk, tysk eller fransk kultur?*.
<http://www.landsarkivetkbh.dk/multikulturel/aktiviteter/Kulturellepapers/Dansk%20tysk%20eller%20fransk%20kultur.pdf>

Dansk, tysk eller fransk kultur?

Af arkivar cand. mag. Lars B. Struwe

I de sidste 100 år har vi i Danmark forholdt os til Tyskland og kulturpåvirkningen derfra. Vi glemmer ofte påvirkningerne andre steder fra. I diskussionen om Danmark i det lange 18. er Frankrig som regel overset. Dette er en alvorlig fejl, der betyder, at vi ikke forstår denne periode godt nok. I dette essay vil der blive lagt op til en debat om den oversete franske kulturpåvirkning.

Diskuterer man den dansk norske konglomeratstat i det lange 18. århundrede er det ofte det danske kontra det norske – eller det tyske, der kommer i centrum i diskussioner om det kulturbærende. Der kan være mange årsager dertil. For det første begår vi efter al sandsynlighed alle sammen den fejl, at vi ser tilbage på historien i stedet for at tage udgangspunkt i datiden og så se frem. Derved trækker vi de næste hen ved 200 års historie ned over perioden 1660-1815. Med dette som udgangspunkt må forholdet til tysk og nordisk kultur få en ganske central position. 1800-tallet var i høj grad præget af nederlaget i Napoleonskrigene, de to tyske krige og af skandinavismen, ligesom småstaten Danmark fra slutningen af det 19. århundrede og frem til midten af det 20. århundrede befandt sig i skyggen af stormagten Preussen senere Tyskland. Ligeledes har historikerne det også med at sætte deres egen kultur i centrum – den højere borgerlige middelklasse. Alt dette gør, at vi i dansk historieforskning næsten helt har glemt den for hele Europa fundamentalt centrale franske kultur ikke mindst i perioden 1660 til 1815.

Igennem de sidste lidt over 100 år har vi været fanget i et had/kærlighedsforhold til det tyske. Læser man Edvard Holm, vil man meget hurtigt opdage hans problemer med det tyske. På den ene side er der en vis beundring for kulturen, men på den anden side har han et had til alt tysk. Ved Københavns Universitets 400 års jubilæum var han med til at blokere for, at der blev inviteret kolleger fra Tyskland.¹ I hans *Danmark-Norges Historie fra Den Store Nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse* skriver han følgende om den tyskfødte udenrigsminister J.S. Schulins tanker om dansk territorial udvidelse i 1741: ”...For saa vidt han haabede, at man ved at kaste sig ind i Krigen kunde vinde Bahus Len, da maa det indrømmes, at det vilde være værdifuldt, om denne gamle norske Provins atter blev lagt til Norge. Men nu de andre goder, der skulde opnaas! Det var alt sammen Udvidelser paa tysk Grund. Ingen Dansk kan læse om sligt uden at faa Indtryk af, at en

---

¹ Se Hans Kargaard Thomsen ”En karakteristik af historikeren Edvard Holm”, i *Festskrift til Povl Bagge*, red. Johny Leisner, Lorenz Rerup & Vagn Skovgaard-Petersen. København 1972, side 331-348. Se specielt note 11 side 334.

*saadan Tilvæxt vilde blive en Svækkelse for Statens nordisk nationale præg og forøge de betydelige Vanskeligheder, som den danske Konges tyske Rigsfyrstværdighed førte med sig.”*² Efterfølgende kommer et angreb på Schulin som tysker. Vi ser her hadet til det tyske samtidigt med at skandinavismen titter frem. Problemet er, at vi alle som historikere bygger på Edvard Holm, da ingen hidtil har kunnet gøre hans (og hans medhjælperes) imponerende arbejde efter.

Erkendende denne problematik så lad os se lidt nærmere på kulturen i de førende kredse.

Brevkultur:

En af de største kildesamlinger til perioden er de Bernstorffske Breve. I tre bind kan man mere eller mindre detaljeret følge livet i familien Bernstorff og familiens virke fra begyndelsen af 1700-tallet og frem til begyndelsen af 1800-tallet. Iøjnefaldende er det, at familien Bernstorff, der fremhæves som godt tilpassede tyskere, der fremmede det tyske sprog ved at hente den tyske digter Friedrich Gottlieb Klopstock til Danmark, skriver på fransk. Den altovervejende del af korrespondancen er på fransk og ikke på tysk, som mange ville forvente. Også den private del af korrespondancen er på fransk. På tilsvarende vis ved vi at f.eks. Frederik Christian Schack skrev dele af sin korrespondance til sin familie på fransk. Et andet eksempel er søofficeren Peter Schiønning, der skrev på fransk til sin hustru. Tilsvarende eksempler er der mange af. Men man skal dog holde sig for øje, at man til en vis grad skiftede sprog afhængigt af formålet med brevet. F.eks. er A-G. Moltkes plan for landets styrelse på tysk.

På trods af dette forbehold vil jeg påstå, at fransk har været det fremherskende sprog i den øvre del af middelklassen og adelen for så vidt angår breve. På herregårdene ansatte man f.eks. *françaisers*, der skulle stå for sprogundervisningen.

Teater:

Det i Danmark højt berømmede Grønnegade Teater (Den Danske Skueplads) åbnede i 1722 med Molieres *Gnieren/ Den gerrige*. De efterfølgende stykker af Ludvig Holberg var stærkt inspireret af den franske/ italienske komedie. Komedien *Jean de France eller Hans Frandsen* er her central. Hvad gjorde man for at være fin – man tog til Frankrig eller gjorde et forsøg på at være fransk. Når Holberg gør grin med sin samtid, sker det ofte, at han gør grin med titler. Tjenere der f.eks. gerne

---

² Edvard Holm, *Danmark-Norges Historie fra Den Store Nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720-1814)*.

vil kaldes monsieur. Eller Henrik, der i indledningsreplik kan i *Henrik og Pernille*, siger følgende: ”Jeg var på et assemblée i går, alene for at lære nogle fornemme grimasser. Jeg så iblandt andet en junker, som nyligt kommet fra Frankrig; ham udcopierede jeg meget nøje, undtagen at jeg ikke snakkede igennem næsen, hvortil han havde sine aparte raisons, thi han var kommet ganske nyligt fra Paris.” Vi må gå ud fra, at dette er en parodi på, hvad der foregik i Kongens København. De lavere samfundslag efterlignede de fineste, og dette sætter Holberg på spidsen i sine komedier fra 1720’erne. Holberg selv ernærede sig i øvrigt i en periode som fransklærer for borgerskabet.

Inden Grønnegade Teater blev en succes i 1722 havde man i 1721 og begyndelsen af 1722 forsøgt sig med at opføre stykkerne på fransk. Dette slog imidlertid ikke an. Først da komedierne blev oversat, eller da Holbergs dansksprogede komedier kom på programmet fik man succes. Den oprindelige trup var ledet af Étienne Capiot, der havde været tilknyttet den franske skuespiltrup ved hoffet, hvor man ligeledes havde en italiensk operatrup. Fransk var med andre ord noget man så op til, men ikke nødvendigvis noget man beherskede så godt, at man kunne følge med i det på en scene. I hvert fald var der ikke tilstrækkeligt mange, der kunne, til at teateret kunne løbe rundt med franske opførelser.

Litteratur:

1700-tallet så en lang række danske udgivelser, og et ganske rigt dansk litteraturmiljø. Hvad vi ofte glemmer er at skrive, hvor disse personer fandt deres forbilleder eller inspiration. Der hersker næppe nogen tvivl om Holbergs franske inspiration, der fik ekstra fart med hans fjerde udlandsophold, hvor han besøgte Frankrig og Italien. Forfattere som Jens Schiøderup Sneedorff var stærkt påvirket af det franske og udgav en række værker på dette sprog. Ud over tyskere blev der også hentet svejtsere til Danmark. Disse var i høj grad franskorienterede. I dag er Elie Salomon François Reverdil vel den mest kendte af svejtserne. Bl.a. andre hans fætter André Roger Reverdil fungerede som privatsekretær for A.P. Bernstorff. Ligeledes bør nævnes Paul Henri Mallet, der udgav *Mercure Danoise*. Klopstock udkom i øvrigt på et forlag ledet af den svejtsiske forlægger Claude Philibert. Påvirkningen kom ikke kun udefra. I København var der en fransk koloni, hvor bl.a. svejtserne kom. I 1760’erne mødtes man hos oberst Mazar de la Garde og dennes hustru Sophie Rocques.

Franske forbindelser – det danske officerskorps:

Det danske officerskorps havde fra 1720'erne og frem sit udgangspunkt i konglomeratstaten – officererne var ikke længere udlændinge, men kunne i høj grad leve op til det senere opstillede fødestedskriterium. Men de var internationale. Det tvinges man til i officersgerningen, det være sig i hæren såvel som i flåden. For så vidt angik teknologiske nyskabelser så flåden efter al sandsynlighed primært på Storbritannien og Holland, men inspiration fandt man også i Frankrig. Fransk var så almindeligt som sprog, at underviserne på Søkadetakademiet ikke selv behøvede at fremstille nogen bøger i modsætning til underviserne i engelsk. Sproget på Søkadetakademiet har været dansk, men bl.a. grundbogen i taktik byggede på fransk forlæg.

I hæren var kommandosproget tysk frem til februar 1772. Imidlertid blev dygtige officerer ofte opfordret til at tage orlov en tid for at opleve faget på nærmeste hold. Man sendte med andre ord danske officerer til fremmede krigsskuepladser, for at de kunne få den fornødne træning. Her trådte de ind i et internationalt broderskab, hvor fransk var dannelsessproget. De mest berømmede hærførere udgav mere eller mindre hemmeligt bøger om taktik og føring på fransk. Der findes f.eks. bevaret et afskrift af Maurice de Saxes bøger i Forsvarets Arkiver. Frederik den Store, som alle officerer så op til, uddelte sine instruktioner til sine generaler på fransk, ligesom de senere generelle principper for krig. I Danmark opstod en lidet belyst kreds af franskorienterede officerer, der havde kæmpet i den Østrigske Arvefølgekrig. Det var officerer som P. E. von Gähler og Waldemar Hermann Schmettau, der i den franske general Claude Louis de Saint Germain fandt en samlingsfigur. Disse var franskorienterede i deres kultur og livsopfattelse. Hvis man ser nærmere på deres militære reformer, var disse preussisk inspirerede, og for Gähler og Saint Germain stærkt inspireret af diskussionerne om det nationale element i hærene. Her blev det teoretiske udgangspunkt bl.a. Rousseau. Disse franskorienterede officerer faldt i øvrigt fra 1766 og frem fra magten. De blev de første af udlændingene der forsvandt. De første angreb på det ikke danske var mod franskmænd og ikke tyskere. Det samme skete i øvrigt på Kunstakademiet.

Arkitektur:

Her et par eksempler på den franske inspiration, som kom til at præge bybilledet, og som derfor også menigmand har set:

Nicolai Eigtved stødte på den franske rokoko i udlandet og bragte den til Danmark. Af hans arbejder bør nævnes Marmorbroen og dens to pavilloner og Prinsens Palæ, der i sine linier er

typiske fransk inspireret. Helt centralt står Frederiksstaden, der dengang og som i dag må ses som en de fornemste bysegmenter i europæisk rokokoarkitekturen.

Frederiksstaden leder os til 1750'ernes fornemste palæ – Moltkes Palæ – i dag Christian VII's palæ på Amalienborg. Palæet der har stået for det ypperste man kunne præsterer i samtiden, var også indvendigt tegnet af Eigtved. Riddersalen står som det måske fornemste danske rokokorum, med klar inspiration fra Frankrig. I palæet finder man arbejder af en lang række italienere og franskmænd såsom den førende maler i Europa, franskmænden François Boucher, den italienske stukkør Giovanni-Battista Fossat, fløjlskemakket (der var en ”gave” fra Frankrig til A.G. Moltke) fremstillet i Lyon, den franske billedhugger Louis-Augustin le Clerc og endeligt Nicolas-Henri Jardin, der bragte den nyeste stilretning til Danmark – nyklassicismen – som Moltkes Taffelsal blev indrettet i. Udenfor på pladsen blev der opstillet en rytterstatue af Jacques-François-Joseph Saly, endnu en franskmænd, der blev kaldt til København.

Af Jardins elever kan blandt andre nævnes Caspar Harsdorff, der efter studier i Frankrig og Italien var banebrydende for nyklassicismen. I dag kan vi bl.a. se hans ombygning af kadetakademiet i Bredgade (i dag Østre Landsret) og Kolonnaden. Af blivende betydning blev hans hus på Kgs. Nytorv, der efter branden 1795 kom til at danne forbillede for middelklassens huse.

Malerkunsten:

Kunstakademiet blev oprettet efter fransk forbillede, og igennem de første mange år havde man et internationalt lærerkorps. De første professorer var franskmænd L-A. le Clerc og italieneren Hieronimo Miani. Det var på ingen måde Tyskland, man kiggede på, men Frankrig og Italien, hvortil vinderen af guldmedaljen fik et seksårigt rejselegat. En af akademiets undervisere var svenskeren Carl Gustav Pilo. Pilo står for mange af de kendte malerier fra perioden, og han fandt ny inspiration, da den franske maler Louis Tocqué i 1758-1759 besøgte Danmark. En af Pilos dygtigste elever Peder Als rejste til Rom og Paris og kom hjem med en stærkt italiensk inspireret malestil, der hurtigt blev anerkendt og ønsket af de fornemmeste kredse. Als blev i øvrigt en af dem, som kritiserede det udenlandske element ved Kunstakademiet. Fra 1770 og frem forsvinder således de franske kunstnere fra akademiet.

Nicolai Abildgaard er der næppe heller meget tysk over, han fandt sin inspiration i Rom. Hans samtidige, Jens Juel, rejste over Tyskland med længere ophold i bl.a. Dresden til Rom og videre til Svejts. Juel var påvirket af bl.a. Rousseaus naturopfattelse og nåede inden sin død at tilegne sig såvel directoirestilen og empire.

Oplysning – tysk eller fransk?

En helt anden grund til, at vi i dansk historieforskning ser på den tyske kulturpåvirkning og ikke den franske, er muligvis den danske version af oplysningstiden. Jeg mener, at man i Danmark i høj grad læner sig op af den tyske oplysning, der baseres på det bevarende. En oplysning hvor de centrale personer er statsansatte i modsætning til den franske oplysning, hvor man er i opposition til staten. På trods af, at man i ledende kredse læste f.eks. Rousseau, så har det været den mere moderate tyske oplysning, man har skuet til, når man skulle føre tankerne ud i livet.

Historikerens bundenhed af det skrevne ord

Endelig må jeg påpege historikerstandens bundethed af det skrevne ord. Vi negligerer på bedste vis de materielle levn i form af bygninger, malerier, beklædning og møbler til fordel for de skrevne levn. Levn der måske ikke altid er helt så repræsentative, som vi gør dem til. Det er meget muligt, at vi har en *Tyskerfejde* – eller at man henter Klopstock og andre tyske digtere til Danmark, men hvor stor en indvirken havde det på folket? Spørgsmålet er om det rum, man har bevæget sig i rent fysisk, ikke påvirkede lige så stærkt? De sanseindtryk, man har fået i København, har i høj grad (hvis vi ser bort fra lugtene – eller nøjes med den dyre parfume) været franskinspirerede.

Jeg vil hævde, at vi skal skelne langt kraftigere mellem forskellige sociale lags kulturpåvirkning, end vi gør i dag. Det giver ingen mening at tale om en tysk kultur i overklassen. Adelen var international, eller stræbte efter at være det, og den talte og læste fransk. Dens malerier, huse (palæer) og til dels musik var for hovedparten fransk, ligesom den var det i resten af Europa. Det nytter ikke noget at søge at konstruere en særlig dansk version af 1700-tallet upåvirket af Frankrig. Efter al sandsynlighed er det en konstruktion fra 1800-tallet, hvor alt kom til at dreje sig om fjenden i syd, og hvor Napoleonskrigenes nederlag skulle vaskes væk.

Hvad fik borgerskabet og bondestanden så ud af kulturpåvirkningen? Her tror jeg, at man langt hen af vejen skal overveje, om der ikke også her kom en fransk påvirkning, omend langt mere indirekte, jo længere ned vi begiver os i samfundet.

Hvis vi ikke tænker Frankrig ind i vores forståelse af konglomeratstaten i det lange 18. århundrede, får vi svært ved at forstå de enkelte individers tankegang. Vi ender med at blive fokuseret på alt for snævre årsagsforklaringer, der ikke holder. Danmark var en mellemmagt i Europa, en magt der udgjorde en stormagt i sit regionale sikkerhedskompleks. Og ikke mindst en stat, hvor man fulgte med i tidens internationale strømninger. I Paris sad f.eks. Joachim Wasserschlebe, der forestod kunstindkøb og rapportering om de nyeste modeluner til familier som Moltke og Bernstorff. Disse kendte derfor med en til to måneders forsinkelse til det nyeste nye i Paris. Og de købte hjem på baggrund deraf.

Dansk historieforskning er alt for fokuseret på at skrive om danskere, for danskere og på dansk. Personer som J. S. Schulin, J.H.E. Bernstorff, A.G. Moltke, Frédéric de Coninck eller Ernst Schimmelmänn kan ikke forstås uden erkendelsen af, at de opererede i en fransk inspireret europæisk verden. Afvisningen af den franske kulturpåvirkning svarer til at ville overse den amerikanske kulturpåvirkning i dagens Danmark – med andre ord muligt, men ganske utænkeligt.